

**07 00 09 ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ
И МЕТОДЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ**
**07 00 09 HISTORIOGRAPHY, ORIGINAL SOURCES STUDIES
AND METHOD OF HISTORICAL EXPLORATION**

УДК 930
ББК 63.1

**ТАЪРИХНИГОРИИ
ҲАМКОРИҲОИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН БО ҶУМҲУРИИ
МАРДУМИИ ЧИН**

Солихочаева Саидахон Анвархочаевна,
н.и.т. сармуаллимаи кафедраи
сиёсатишноси ДДҲБСТ
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ИСТОРИОГРАФИЯ
СОТРУДНИЧЕСТВА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С
КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ
РЕСПУБЛИКОЙ**

Солиходжаева Саидахон Анварходжаевна,
канд. ист. наук, старший
преподаватель кафедры
политологии ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

**HISTORIOGRAPHY OF
COOPERATION OF
THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN WITH THE
PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA**

Solikhodjayeva Saidakhon Anvarkhodjayevna,
candidate of historical sciences, senior lecturer
of the department of politology under the Tajik
State University of Law, Business and Politics
(Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: saidakhon_89@mail.ru

Калидвожаҳо: таърихнигорӣ, ҳамкорӣ, сиёсати хориҷӣ, делимитатсия ва демаркатсияи сарҳадҳо, муносибатҳои дуҷониба ва бисёрҷониба

Дар мақола таърихнигории муносибат ва ҳамкориҳои миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин мавриди омӯзиши қарор дода шудааст. Ошкор карда шудааст, ки қорҳои илмӣ анҷомишуда дар самти робитаҳои Тоҷикистон ва Чин ба ҷиҳати мухталифи масъала дахл намудаанд ва фарогири муносибатҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи ду кишвар мебошанд. Аҳамияти илмӣ амалӣ, навгониҳо ва хусусиятҳои муҳими таҳқиқотҳои анҷомишуда дар самти муносибатҳои миёни Тоҷикистон ва Чин мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст. Хусусан ба масъалагӯзориҳои таҳқиқотҳои анҷомишуда таваҷҷуҳ карда шудааст. Ошкор намуда шудааст, ки муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ аксаран ба масъалаҳои, делимитатсияву демаркатсияи сарҳадот, робитаҳои сиёсӣ, тиҷоративу иқтисодӣ, ва фарҳангии миёни ду кишвар таваҷҷуҳи беиштар кардаанд. Ба андешаи муаллиф таҳқиқотҳои анҷомишуда дар асоси сарчашмаҳои гуногуни илмӣ ва ҳуҷҷатнигорӣ омода шуда, ҳамчун заминаи муҳим барои омӯзиши минбаъдаи масъала баромад менамоянд.

Ключевые слова: историография, сотрудничество, внешняя политика, делимитация и демаркация границ, двухсторонние и многосторонние отношения

Исследуется историография отношений и сотрудничество между Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой. Выявлено, что имеющиеся научные работы об отношениях между Таджикистаном и Китаем обращают внимание на различные стороны проблемы и рассматривают двусторонние и многосторонние отношения между двумя странами. Анализируются научная и практическая важность, новизна и существенные особенности выполненных исследований об отношениях между Таджикистаном и Китаем. Особое внимание уделяется постановке проблемы в

рассмотренных исследованиях. Выявлено, что отечественные и зарубежные исследователи в большинстве случаев уделяют внимание проблеме делимитации и демаркации государственной границы, политическим, экономико-торговым и культурным отношениям между двумя странами. Высказано мнение, что рассмотренные исследования осуществлялись на базе различных научных источников и документов и могут служить важной предпосылкой в дальнейших исследованиях данной проблемы.

Key-words: *historiography, cooperation, foreign policy, delimitation and demarcation of borders, bilateral and multilateral relations*

The article dwells on the historiography of relations and cooperation between the Republic of Tajikistan and the People's Republic of China. It was revealed that the available scientific works on the issues of relations between Tajikistan and China draw attention to various aspects of the problem and embrace bilateral and multilateral relations between the two countries. Scientific and practical significance, novelty and important features of the conducted research works on the issues of relations between Tajikistan and China have been analyzed. Specific attention is given to a formulation of the problem by the authors of the considered research work. It is revealed that domestic and foreign researchers mainly pay attention to the problems of delimitation and demarcation of state borders, political, economic, trade and cultural relations between the two countries. From the author's point of view the considered research works were carried out on the basis of various scientific sources and documents and can serve as an important foundation for further studying of this problem.

Ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиё яке аз афзалиятҳои муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон мебошад. Ҷумҳурии Мардумии Чин яке аз ҳамсояи кишварҳои Тоҷикистон мебошад, ки дар қисмати шарқии ҷумҳурии мо ҷойгир аст. Солҳои охир инфрасохтори мувофиқ барои пайванди миёни ду кишвар шакл гирифтааст. Ҳамкориҳои мутақобилан судманди миёни ду давлат, ки ба принсипҳои ҳамзистии осоишта асос ёфтааст бемайлони ва тадриҷан ба манфиати ҳарду халқ рушд карда истодааст. Таърихан, тоҷикон ва чиниёнро робитаҳои деринаи тичоратӣ, ҳарбӣ, фарҳангӣ ва илмӣ муттаҳид мекунанд, ки ҳоло дар заминаи сифатан нав эҳё мешаванд.

Дар давраи душвори ташаккули давлатдорӣ миллии мо Ҷумҳурии Мардумии Чин якҷанд маротиба кӯмаки бегаразонаи моддӣ расонида, ҳамвора самтгирии роҳбарияти сиёсии Тоҷикистонро дар роҳи расидан ба сулҳу субот ва ризоияти миллий дар кишвар устуворона дастгирӣ намудааст.

Ҷанбаҳои мухталифи ҳамкориҳои миёни ду кишварро муҳаққиқони ватанӣ мавриди таҳқиқи баррасии илмӣ қарор додаанд. Асарҳои муҳаққиқони ватанӣ муносибатҳои дучониба ва бисёрҷонибаи миёни ду кишварро инъикос мекунанд. Якҷанд қорҳои анҷомшуда дар ин самтро мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор медиҳем.

Даҳсолаи охир тамоюли рушди бемайлони муносибатҳои миёни ду кишвар ба назар мерасад. Аз ин рӯ, солҳои охир ҷиҳатҳои мухталифи муносибатҳои миёни Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин таваҷҷуҳи муҳаққиқони ватанӣ ба худ ҷалб намудааст. Дар мавриди муносибатҳои Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин қорҳои алоҳидаи таҳқиқотӣ ба анҷом расонида шудаанд.

Барои мисол рисолаи номзоди Ш.Ш.Шарипов ба ҷамъбасти таҷрибаи ҳамкориҳои тичоративу иқтисодӣ, илмиву техникӣ ва фарҳангиву маърифатии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин аз замони барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ миёни ду кишвар бахшида шудааст [1]. Аҳамияти мавзӯи таҳқиқотӣ аз ҳамкориҳои мавҷудаи миёни Тоҷикистон ва ҳамсояи кишварҳои мо Чин бармеояд, ки аллакай таърихи муайян ва заминаву самтгириҳои байналхалқиву

сиёсӣ ва иқтисодиро доро мебошад. Рисолаи мазкур дорои аҳамияти калони амалӣ аст, зеро дар он ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам ҷиҳатҳои манфии раванди барқарор намудани муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар кишварҳо аз ҷумла бо Чин дар сӣгаи (формат) дучониба инъикос гаштааст. Навгони рисолаи Ш.Шарифов аз дидгоҳи нав ба дарки муваффақиятҳо, мушкилот ва камбудии равандҳои таҳқиқшаванда бармеояд, ки дар асоси маъхазҳо ва маводи мӯътамад ба даст омадааст. Ҳангоми таҳқиқи ҳолат ва дурнамои иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти СҲШ муаллиф баъзе монеаҳоеро зикр намудааст, ки дар роҳи ба ҳам наздикшавии кишварҳои узви СҲШ қарор доштаанд. Аз он ҷумла муаллиф монеаҳои зайлро овардааст: фарқиятҳо дар амиқӣ ва миқёси ислоҳоти иқтисодӣ; сатҳи нобаробари рушди иқтисодӣ; ихтилофи назаррас дар қонунгузориҳои миллӣ; имконнопазирии таъмини конвертатсияи (гардиши) мутақобила ва озодонаи асбоби миллатҳо; набудани эътимоди дохилиминтақавӣ ба масъалаҳои ҳарбӣ, сарҳадӣ ва наздисарҳадӣ; набудани низоми савдои озод; мушкилоти марбут ба истифодаи захираҳои табиӣи умумӣ.

Муаллиф бо истифода аз доираи васеи сарчашмаҳо, ки баъзе аз онҳо бори аввал дастраси доираҳои илмӣ мешаванд, тамоми омилҳо ва зарфиятҳои мавҷудаи ҳамкориҳои Чин ва Тоҷикистонро ҳамчун шарикони манфиатдор дар иқтисоди берунии якдигар таҳлил намудааст. Бояд таъкид дод, ки баъзе самтҳои ҳамкориҳои иқтисодии Чин ва Тоҷикистон, аз он ҷумла ҳамкориҳо дар бахшҳои қарзӣ молиявӣ ва сармоягузорӣ, инчунин ҳамкориҳои иқтисодӣ дар доираи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (дар соҳаҳои нақлиёт, инфрасохторӣ ва энергетика) то ба имрӯз аз мадди назари муҳаққиқон дур мондаанд. Ғайр аз он, дар рисолаи муҳаққиқ Шарифов Ш. метавонем бо маводи пураарзиши сарчашмаиносӣ ва иттилоотӣ перомони масъалаҳои делимитатсияву демаркатсияи сарҳадот, робитаҳои тичоративу иқтисодӣ ва фарҳангӣ шинос гардем, ки ба мо имкон медиҳад кори таҳқиқотии ўро ҳамчун марҳилаи муҳимме дар омӯзиши ин мушкилот аз ҷониби таърихнигории тоҷик шуморем.

Зикр намудан зарур аст, ки дар мавриди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Чин мақолаҳои зиёди илмӣ низ ба нашр расидаанд. Дар мақолаи олими намоёни тоҷик, профессор Ҳ.Умаров "Оид ба баъзе масъалаҳои муносибатҳои иқтисодии миёни Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муосир" [2] таҳлили амиқи ҳамкориҳои тичоративу иқтисодии ду давлат фаро гирифта шудааст. Муаллиф рушди тичорати яклухт ва чаканаро (маршрутиро) махсусан зикр намудааст, ки дар ҳалли мушкилтарин масъала, яъне нарма намудани таъсири камбизоатӣ дар кишвар нақши бузург бозидоаст, зеро бо музди меҳнати хеле паст ва дигар даромадҳо зиндаи мондани аксарияти қулли аҳолиро таъмин кардааст.

Аммо, чуноне ки муаллиф зикр намудааст ин таъминот дар сохтори воридоти мол аз Ҷумҳурии Мардумии Чин 96%-ро ташкил дода, инчунин барои бахши воқеии иқтисодиёти кишвар оқибатҳои манфӣ дошт, зеро зарфиятҳои зиёди истеҳсолӣ, пеш аз ҳама қорхонаҳои хурду миёнаи саноати сабук ва ҳӯрокворӣ маҷбур буданд, ки фаъолияти истеҳсолӣ ва тичоратияшонро боздоранд. Албатта чунин ҳолат наметавонист ба динамикаи нишондиҳандаҳои муҳимтарини макроиқтисодӣ, ба суръати афзоиши ҳосилнокии соҳаҳои муҳимтарини истеҳсолоти моддӣ ва дар маҷмӯъ ба рушди иқтисодӣ таъсири манфӣ нарасонанд.

Дар ҳулосаи хеш муҳаққиқ Ҳ. Умаров пешниҳод мекунад, ки дар муносибатҳои тичоратии миёни Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин ислоҳот гузаронида шавад. Ў зарур шуморидааст, ки дар таркиби молҳои воридотӣ аз Чин ҳиссаи мошинолотӣ нав ва технологияҳои хурди истеҳсолӣ зиёд карда шаванд. Нуктаҳои зикршуда тасдиқ

мекунанд, ки мавзӯи таҳқиқот на танҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки барои ҳамаи кишварҳои аъзои СҶШ низ дорои аҳамияти хоса мебошад.

Дар мавриди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин таҳқиқотҳои докторӣ низ ба анҷом расидаанд, ки аз фарогирии васеи ин масъала аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ дарак медиҳад. Мавзӯи омӯзиши рисолаи доктории Р.К.Алимов [3] «Шарикии стратегии Тоҷикистон ва Чин: (ченакҳои) ҷанбаҳои байналмилалӣ сиёсӣ, иқтисодӣ ва гуманитарӣ» кулли маҷмӯи муносибатҳои байнидавлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чинро фарогир аст. Он муносибатҳои сиёсӣ, дипломатӣ, тиҷоратӣ иқтисодӣ ва алоқаҳои гуманитариро фаро гирифта, дар бастаи ҳуҷҷатҳои ташкилдихандаи заминаи шартномавӣ ҳуқуқи муносибатҳо мустақкам карда шудаанд. Заминаи шартномавӣ ҳуқуқи муносибатҳои миёни ду кишварро зиёда аз 170 шартномаҳо, созишномаҳо, эълонияҳо, протоколҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ ташкил медиҳанд. Ҷаҳорҷӯбаи хронологии таҳқиқоти илмӣ аз давраи барқароршавии муносибатҳои дипломатӣ дар соли 1992 то соли 2013-ро дар бар мегирад.

Асоси сарчашмашиносӣ ва ҳуҷҷатии таҳқиқоти илмиро феҳристи пурра ва васеи ҳуҷҷатҳои гуногуни нашршуда аз маъхазҳои русӣ, хитой, англисзабон, сарчашмаҳои Осиёи Марказӣ ва инчунин додаҳо аз фондҳои бойгонӣ ташкил кардаанд. Ба ин гурӯҳи маъхазҳо суҳанронӣҳо ва изҳороти ҷеҳраҳои расмӣ, ҳуҷҷатҳои бойгонӣ ва маводи марбут ба ҳамкориҳои байнидавлатии Тоҷикистону Чин, адабиёти ёддоштӣ, маълумотҳои оморӣ, маълумотномаҳо, иттилоот аз порталҳои интернетӣ ва нашрияҳои даврӣ шомиланд.

Баъзе ҷиҳатҳои танзим ва ҳалли ҳуқуқи масъалаҳои марзӣ, таърихи ҳалли раванди мураккаби тақсмоти ҳудудии миёни Тоҷикистон ва Чин, ки аз омилҳои зиёде чун ҷуғрофӣ, этнографӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, низоми ва ғайра вобаста буданд, дар аввал танҳо қисман дар мақолаҳои А.Ю.Лысов [4] , С. Сафаров [5] , З.Курбонова ва Х.А. Додихудоева [6] инъикос ёфтаанд. Масъалаи сарҳади баррасӣ намуда, муаллифони зикршуда бори аввал муҳимияти ин мавзӯ ва таърихи тӯлонӣ доштани онро ишорат кардаанд. Дар мақолаи худ А.Ю.Лысов бори аввал масъалаи марзиро ба миён мегузорад, ки ин хизмати шоистаи ӯ мебошад.

Аммо, муҳаққиқ бо назардошти мураккабии масъалаҳое, ки бояд кишварҳо дар шароити созиш (ризоият, консенсус) оид ба ҳатти марз ҳал мекарданд, танҳо ба равшанӣ бахшидани фаъолияти Комиссияи муштараки Ҳукуматҳои Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон, ки бо роҳбарии намоёндагии Россия барои гуфтушунид бо ҳукумати Чин дар масъалаи марзӣ ваколатдор буд иқтифо намудааст. Мавҷудияти бойгонии шартномавӣ ҳуқуқӣ, инчунин таҷрибаи бойи Россия дар баргузории гуфтушунидҳо ба кишварҳои узви СҶШ имкон дод, ки дар мавриди баргузории ҳатти марз ба созиш бирасанд. Камбудии мақола дар он аст, ки муаллиф бештар дар масъалаи беҳбуд бахшидани равобити Тоҷикистону Чин таваҷҷуҳ намуда, роҳҳои ҳалли мушкилоти марзиро бо Чин дар низоми манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон надиҳааст.

Ҷиҳатҳои гуногуни таърихи танзим ва ҳалли масъалаи марзии Тоҷикистону Чин дар мақолаи С.Сафаров ва З.Курбонова [7] инъикос ёфтаанд. Муҳаққиқони мазкур зикр намудаанд, ки масъалаҳои боқимондаи сарҳадӣ дар асоси як қатор созишномаҳои миёни Россия ва Чин дар бораи сарҳади кунунӣ, ки дар миёнаи асри 19 ба имзо расида буданд, ҳалли худро ёфтаанд. Дар ин маврид ҷонибҳо дар асоси меъёрҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи ҳуқуқи байналхалқӣ рӯҳияи машваратҳои баробар, ҳамдигарфаҳмӣ ва мувофиқати тарафайнро риоя намудаанд. Созишномаҳои қабулшуда ҳамчунин гузариши сарҳадро дар қисмати Осиёи Марказӣ, аз ҷумла миёни Тоҷикистони муосир ва

Ҷумҳурии Мардумии Чин, ки аз Помир (ВМКБ) тавассути қаторкӯҳи Сарикул мегузарад, муайян карданд. Сарҳаде ки аз қаторкӯҳи Сарикул мегузарад, аз ҷиҳати таърихӣ инкишофёфта ва қулайтарин хати сарҳади табиӣ мебошад, ки ба рельефи умумии гузариши худ мувофиқат мекунад. Мувофиқи созишномаҳо, он ба ағбаи Уз-Бел, воқеъ дар қаторкӯҳи Сарикул оварда шудааст. Аммо аз сабаби набудани ҳуҷҷатҳои таърихӣ ва ҳуқуқӣ ҷониби Тоҷикистон ба як қатор мушкilot дучор омад. Сарфи назар аз он, ки харду ҷониб дар раванди гуфтушунидҳо мавқеи худро нисбат ба ин "қисмати ҳамоҳангнашуда" ба таври қобили мулоҳиза ташаққул доданд, баъдтар онҳо ба дарки зарурати нишон додани ҷандирият омаданд ва бидуни вайрон кардани шароитҳои бунёдии ҳалли масъалаҳои марзӣ, ба зарурати ёфтани ҳалли масъала бо усули "созиши оқилона" розӣ шуданд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки муҳаққиқон, ҷиншиносон ва дипломатҳои тоҷик қорҳои бениҳоят зиёди қоршиносиву таҳлилиро анҷом додаанд. Илова бар ин, онҳо як қатор мавод ва ҳуҷҷатҳоро оид ба роҳҳои ташаққул ва рушди муносибатҳои Тоҷикистону Чин бо усули ҳамкориҳои дуҷониба, аз ҷумла шартномаҳо ва созишномаҳоеро, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин бар онҳо асос ёфтааст ҷамъоварӣ намудаанд. [8]

Ҳамин тариқ, аз нигоҳи сиёсӣ, рӯйдоди муҳим дар муносибатҳои Тоҷикистону Чин дар ибтидои ҳазорсолаи нав (якум) ҳалли ниҳии масъалаи гузариши ҳатти сарҳади давлатӣ миёни Тоҷикистон ва Чин буд.

Пайнавишт:

1. Шарипов Ш.Ш. Установление и укрепление торгово-экономических, научно-технических и культурных отношений между Таджикистаном и Китайской Народной Республикой (1991-2008 гг.): автореф. дис... канд. ист. наук. - Душанбе: ТНУ, 2010.
2. Умаров Х.У. О некоторых проблемах экономических отношений между КНР и Республикой Таджикистан на современном этапе // Таджикистан и современный мир. - Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2006. №3. С.23-34.
3. Алимов Р.К. Стратегическое партнёрство Таджикистана и Китая: международно-политические, экономические и гуманитарные измерения: автореф. дис... д-ра полит. наук. - М., 2014.
4. Лысов А.Ю. Урегулирование пограничных вопросов между Китаем и Таджикистаном в системе национальных интересов двух стран // Таджикистан и современный мир. - Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2003. №1(2). С.62-63.
5. Курбонова З.М. Таджикистан-Китай: становление государственной границы // Азия и Африка сегодня. 2009. №4. С.11-17; Курбонова З.М. Политические аспекты процесса урегулирования государственной границы между Таджикистаном и Китаем: автореф...дис. канд. ист.наук. - Душанбе, 2009.
6. Додихудоева Х.А. Таджикско-китайские отношения в рамках национальных интересов Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир. Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2003. №1(2). С.72-78.
7. Сафаров С.С., Курбанова З. Становление государственной границы между Республикой Таджикистан и КНР// Таджикистан и современный мир.- Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2006. №3 (12). – С.10-17.
8. Сатторзода А. Особенности межгосударственных отношений Республики Таджикистан и КНР на современном этапе // Таджикистан и современный мир.- Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2006. №3(12). С.17-23;

9. Назаров Т.Н. Китайско-таджикское сотрудничество: от прошлого к настоящему и будущему // *Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отд.обществ. наук.* 2012. №2. С.7-12.
10. Назаров Т.Н. Китай и Таджикистан: стратегия экономического сотрудничества // *Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отд. обществ. наук.* 2011. №2. С. 1-6.
11. Алимов Р.К. Таджикистан и Китай: опыт и возможности соразвития. / отв. ред. С.Г.Лузянин. М.: ИДВ РАН, 2011.
12. Алимов Р.К. Таджикистан и Китай. Диалог культур. Пекин, 2012.
13. Мамадазимов А. Развитие таджикско-китайских отношений в современных условиях // *Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центральноазиатской точки зрения.* Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009.
14. Михеев В. Китай и ШОС: проблемы взаимодействий «великих держав» и перспективы организации // *Таджикистан и современный мир.*-Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2006. №3(12). С.78-90.
15. Дубовицкий В.В. Средняя Азия в геополитическом коде Китая: вызовы и риски // *Изменяющаяся Центральная Азия и региональное сотрудничество: материалы научной региональной конференции.*-Душанбе, 2003.
16. Дубовицкий В.В. ШОС и проблемы интеграции Среднего Востока: евразийские и атлантические модели // *Сотрудничество стран ШОС в сфере безопасности, экономики, водно-энергетических ресурсов, коммуникации, культуры и перспективы её расширения: материалы V заседания Форума ШОС (Таджикистан, Душанбе, 13-14 мая 2010 года).*-Душанбе: Ирфон, 2011. С.171-186.

Reference Literature:

1. Sharipov Sh.Sh. Establishment and Strengthening of Trade, Economic, Scientific, Technical and Cultural Relations between Tajikistan and the People's Republic of China (1991-2008). Synopsis of candidate dissertation in history. - Dushanbe: TNU, 2010.
2. Umarov H.U. On some Problems of Economic Relations between the PRCh and Tajikistan Republic at the Present Stage // *Tajikistan and the Contemporary World.* - Dushanbe: Center for Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2006, No. 3. – pp. 23 - 34.
3. Alimov R.K. Strategic Partnership of Tajikistan and China: International Political, Economic and Humanitarian Measurements. Synopsis of doctoral dissertation in politology. - M., 2014.
4. Lisov A.U. Settlement of Border Issues between China and Tajikistan in the System of National Interests of the two Countries // *Tajikistan and the Contemporary World.* - Dushanbe: Center for Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2003. No. 1 (2). – pp. 62 - 63.
5. Kurbonova Z.M. Tajikistan-China: Formation of the State Border // *Asia and Africa Today.* 2009. No. 4. -pp. 11 – 17.; Kurbonova Z.M. Political Aspects of the Process of Regulating the State Border between Tajikistan and China: Synopsis of candidate dissertation in history. - Dushanbe, 2009.
6. Dodikhudoeva Kh.A. Tajik-Chinese Relations within the Frameworks of National Interests of Tajikistan Republic // *Tajikistan and the Contemporary World.* - Dushanbe: Center for Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2003. No. 1 (2). – pp. 72 - 78.
7. Safarov S.S., Kurbanova Z. Formation of the State Border between Tajikistan Republic and the PRCh // *Tajikistan and the Contemporary World.* - Dushanbe: Center for

- Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2006. No. 3 (12). – pp. 10 - 17.*
8. *Sattorzoda A. Specificities of Interstatal Relations between Tajikistan Republic and the PRCh at the Present Stage // Tajikistan and the Contemporary World. - Dushanbe: Center for Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2006. No. 3 (12). – pp. 17 – 23.*
 9. *Nazarov T.N. China-Tajik Collaboration: from the Past to the Present and the Future // Tidings of Tajikistan Republic Academy of Sciences. Section of Social Sciences. 2012. No. 2. -pp. 7 – 12.*
 10. *Nazarov T.N. China-Tajik Collaboration: the Strategy of Economic Cooperation // Tidings of Tajikistan Republic Academy of Sciences. Section of Social Sciences. 2011. No. 2. -pp. 1 – 6.*
 11. *Alimov R.K. Tajikistan and China: Experience and Availabilities of Co-Development. / editor-in-charge: S.G. Luzyanin. – M.: Oriental Studies Institute under Russian Academy of Sciences, 2011.*
 12. *Alimov R.K. Tajikistan and China. Dialogue of Cultures. - Beijing, 2012.*
 13. *Mamadazimov A. Development of Tajik-Chinese Relations under Contemporary Conditions // Central Asia: Outward View. International Politics from Central Asia Point of View. - Bishkek: “Printhouse”, 2009.*
 14. *Mikheyev V. China and ShOC: Problems of Interaction between “Great Powers” and Perspectives of Organization // Tajikistan and the Contemporary World. - Dushanbe: Center for Strategic Researches under the Auspices of Tajikistan Republic President, 2006. No. 3 (12). – pp. 78-90.*
 15. *Dubovitsky V.V. Central Asia in Geopolitical Code of China: Challenges and Risks // Changing Central Asia and Regional Cooperation: Materials of Scientific Regional Conference. - Dushanbe, 2003.*
 16. *Dubovitsky V.V. ShOC and Middle East Integration Problems: Eurasian and Atlantistic Models // Cooperation of ShOC Countries in the Sphere of Security, Economy, Water-Power Resources, Communication, Culture and Prospects of its Diffusion: Materials of the V-th ShOS Forum Sitting (Tajikistan, Dushanbe, May 13-14, 2010). - Dushanbe: Cognition, 2011. -pp. 171 - 186.*